

БЕЗПЕКА ТА НЕБЕЗПЕКА ПОДВІЙНОГО ГРОМАДЯНСТВА

Малиновська Олена Анатоліївна,
доктор наук з державного управління
старший науковий співробітник

Стаття є продовженням дискусії, що розгорнулася в суспільстві і в експертному середовищі навколо питання подвійного громадянства внаслідок подання на розгляд Верховної Ради України низки законопроектів, спрямованих на запобігання цьому явищу. Йдеться про те, що поширення подвійного громадянства за нинішньої військово-політичної ситуації в Україні перетворилося на питання національної безпеки. Давно назріла необхідність його правового врегулювання, уточнення чинного законодавства. Водночас запропоновані санкції проти біпатридів, які мають на меті посилити безпеку держави, можуть спричинити виникнення нових небезпек. Запропоновано заходи, які могли б забезпечити надійний баланс між інтересами держави та її громадян, виключити можливості обмеження прав людини та дискримінації, сприяти захисту національної безпеки, а не спровокувати виникнення нових небезпек.

Ключові слова: подвійне громадянство, безпека, загрози.

Malynovska Olena

SECURITY AND UNSECURITY OF DUAL CITIZENSHIP

The article is written in the continuation of the discussion that unfolded in society and in the expert community around the issue of dual citizenship as a result of submission to the Verkhovna Rada of Ukraine a number of draft laws aimed to prevent this phenomenon. It says that the spread of the dual citizenship in the current military-political situation in Ukraine has become a national security issue. The need for its legal settlement, clarification of the current legislation has is obvious. At the same time, the proposed sanctions against bipatridoes, which are aimed at strengthening the security of the state, may lead to new dangers. The measures are proposed that could provide a reliable balance between the interests of the state and its citizens, exclude the possibility of restricting human rights and discrimination, provide protection of national security, and not provoke new threats.

Keywords: dual citizenship, security, threats.

Питання подвійного/множинного громадянства впродовж останнього десятиліття неодноразово порушувалося політиками і збурювало українську громадськість. В умовах окупації частини території України воно набуло особливого звучання, стало предметом активної законотворчості в парламенті, обговорюється в засобах масової інформації та соціальних мережах. На нього звернули увагу експерти, зокрема науковці Національного інституту

стратегічних досліджень, на сайті якого розміщено аналітичну доповідь С. В. Дрьомова «Інститут подвійного громадянства як регулятор впливу на стан національної безпеки України» [1] та заклик долучитися до її обговорення. У доповіді подано огляд законодавства України про громадянство, пропозиції щодо його удосконалення в частині запобігання множинному громадянству, проаналізовано загрози у сфері громадянства внаслідок гібридної війни.

З більшістю висновків, які містяться в доповіді, не можна не погодитися, проте питання подвійного громадянства в контексті безпеки є складним та об'ємним і заслуговує на подальше опрацювання, що і є метою цієї статті.

Очевидно, що причиною нинішнього збурення навколо подвійного громадянства є низка скандалів у вищих ешелонах влади, під час яких виявлялося, що їх фігуранти, крім українського, мають громадянство й інших держав. У Верховній Раді України зареєстровано понад десяток законопроектів щодо подвійного громадянства, у т. ч. законопроект, поданий Президентом України (№ 6175). У деяких з них пропонується легалізувати подвійне громадянство, однак у більшості – вважати його серйозним правопорушенням, що загрожує національній безпеці, принаймні, коли йдеться про народних депутатів, державних службовців, суддів, осіб, причетних до сектору безпеки держави. Спільною є ідея про встановлення відповідальності за добровільне набуття громадянства іншої держави, позбавлення українського громадянства таких осіб.

Думки населення щодо подвійного громадянства також розділилися. За даними Київського міжнародного інституту соціології, противниками подвійного громадянства виявилися 44,9 % респондентів, прихильниками – 30,2 % [2].

Природно, що за підтримку подвійного громадянства передусім висловилися жителі прикордонних регіонів України, де трудова міграція за кордон є особливо поширеною і де проживають численні представники національних меншин, які часто подорожують до сусідніх держав, мають там родичів: 47,3 % респондентів – на сході країни, 56,8 % – у Закарпатській області. Варто підкреслити, що у зв'язок між наявністю двох паспортів та розколом країни вірили лише 5,5 % закарпатців і 7,7 % – жителів Донеччини [2], тобто зацікавленість частини українців у громадянстві інших держав пов'язана насамперед із соціально-економічними причинами, а не з їхніми симпатіями до зарубіжних держав чи політичними уподобаннями. Адже для трудових мігрантів набуття громадянства країни перебування означає не лише надійний правовий статус, а й кращі можливості працевлаштування та соціального захисту.

Більшість населення, однак, висловлюється проти подвійного громадянства, особливо в умовах агресії та війни. У ньому люди бачать загрозу розколу нації, небезпеку для державного суверенітету. Підсилює тривогу той факт, що у 2008 р. російське вторгнення до Грузії виправдовувалося необхідністю захисту громадян РФ, які проживали в Південній Осетії, а напередодні агресії проти України російські паспорти активно видавали жителям Криму та Донбасу. Проте передусім українців непокоїть ситуація, коли власниками додаткових паспортів виявляються парламентарії та високопосадовці, від яких залежить життя пересічних громадян, керівники спецслужб та військовослужбовці, покликані захищати країну. Наявність у цих осіб громадянства інших держав посилює недовіру до влади, провокує загострення соціально-політичної обстановки.

Усе це підтверджує необхідність правового врегулювання питання подвійного громадянства, уточнення чинного законодавства, яке, з одного боку, не визнає подвійного громадянства, проте з іншого – прямо його не забороняє, у низці випадків дозволяє, жодних санкцій за набуття громадянства іншої держави при збереженні українського громадянства не передбачає.

Внесення законодавчих змін, однак, є вкрай складним завданням, що підтверджують десятки пропозицій, які протягом останнього десятиліття подавалися до парламенту, проте не отримали підтримки. Наразі це завдання ще більше ускладнилося, оскільки внаслідок анексії та окупації частини території сотні тисяч громадян України, з огляду на обставини, не залежні від них, мусили набути громадянство країни-агресора. Санкції проти них як проти осіб із подвійним громадянством суперечать декларованій позиції щодо того, що від своїх громадян на окупованих територіях держава не відмовляється.

Зокрема, такі санкції загрожують важливому напряму протидії гібридній агресії, який полягає в залученні молоді з окупованих територій до вступу в навчальні заклади України на пільгових умовах і за особливою процедурою. У разі втрати громадянства молоді люди цією можливістю скористатися не зможуть і будуть змушені виїжджати на навчання до Росії. Ще складнішою є ситуація для тих, хто отримує паспорт уперше і хотів би отримати його в Україні, адже

доведеться доводити відсутність громадянства Росії.

Водночас навряд чи можна погодитися з автоматичним трактуванням набуття російського громадянства жителями окупованих територій як недобровільного, не застосуванням до них санкцій з цієї причини, адже такий підхід створює лазівку для тих, хто набув громадянство Росії свідомо.

Ще одна група біпатридів, застосування жорстких заходів до яких не є однозначним, — це жителі українських етнічних земель, які перебувають у складі інших держав. Передусім ідеться про українців Придністров'я, що становлять третину населення самопроголошеної республіки. Українське громадянство тут мають понад 100 тис. жителів [3]. Оскільки документи Придністров'я ніде не визнаються, його жителі можуть бути громадянами і Молдови, і Росії, яка активно роздавала в невизнаній республіці свої паспорти, і України. Позбавлення на цій підставі українського громадянства українців Придністров'я не відповідає інтересам безпеки держави, яка має бути зацікавлена у численній і організованій українській громаді на своїх кордонах, та ще й у такому конфліктогенному регіоні.

Санкції проти громадян України за кордоном, які мають й інше громадянство, будуть руйнівними для довіри українців діаспори до материнської держави, негативно позначаться на їхній активності на підтримку України, лобюванні її інтересів у країнах проживання.

Принагідно доцільно згадати, що внаслідок несприятливих демографічних тенденцій чисельність населення України стрімко зменшується. Уже незабаром країні загрожуватиме дефіцит працездатного населення. За таких умов необхідно сприяти поверненню на Батьківщину співвітчизників, які проживають за кордоном. Якщо фінансових можливостей для цього не вистачає, то потрібно принаймні демонструвати зацікавленість країни в цих людях, а не відштовхувати їх.

Для трудових мігрантів збереження українського громадянства має не лише символічне, а й суто практичне значення, оскільки створює можливості для купівлі власності, переказів заощаджень та відкриття банківських рахунків, інвестування, ввезення майна, навчання та

лікування в Україні. Разом із тим забезпечення міцних зв'язків між мігрантами та державою — в інтересах України, адже трудові мігранти є наразі чи не найбільшими закордонними інвесторами. За даними Національного банку України, лише у 2016 р. обсяги приватних грошових переказів із-за кордону становили 6 млрд дол. США, що дорівнює майже 6 % ВВП країни. Для багатьох країн світу, які є постачальниками робочої сили на міжнародний ринок праці, залучення заробітків мігрантів у національну економіку, зацікавлення громадян за кордоном інвестувати у розвиток батьківщини було вагомим аргументом для визнання подвійного громадянства. Наприклад, у 1998 р. було внесено зміни до конституції Мексики, відповідно до яких мексиканець не може бути позбавлений свого громадянства. Водночас тим вихідцям із Мексики, які втратили громадянство внаслідок набуття громадянства іншої держави, було надано право його поновити. В Європі Ірландія, Італія, звідки свого часу виїхала значна частина населення, пропонують поновити громадянство історичної батьківщини навіть нащадкам емігрантів столітньої давнини зі збереженням громадянства країни проживання.

Зрозуміло, що обсяги грошових переказів залежать не лише від рівня зв'язків із Батьківщиною, а й передусім від розмірів заробітків мігрантів, що, у свою чергу, корелює з їхнім правовим статусом за кордоном. Іншими словами, набуття громадянства країни перебування відкриває дорогу до вищих заробітків, надійнішого соціального захисту і в більшості випадків не означає відмови ні від української ідентичності, ні від планів щодо повернення додому. За даними Євростату, лише протягом 2015 р. 5 тис. громадян України набули громадянство Німеччини, по 2 тис. — громадянство Італії, Португалії, Польщі, тисяча — громадянство Чехії [4]. Підрахунки, здійснені активістами громадської організації *Global Ukraine* на основі національної статистики країн Європи та Північної Америки, свідчать, що впродовж останнього десятиліття громадянство цих країн отримали щонайменше 500 тис. українців [5]. Причому до 90 % натуралізованих на Заході українців залишилися водночас громадянами України.

Немає сумнівів, що збереження громадянства країни походження є важливим чинником спрощення репатріації та реінтеграції мігрантів-поверненців. Втрата ж цього громадянства може

лише посилити орієнтацію частини тимчасових трудових мігрантів на постійне проживання за кордоном. Тим більше, що країни призначення, зацікавлені у поповненні своїх людських ресурсів за рахунок іммігрантів, заохочують їх до переселення, у т. ч. з використанням інструменту громадянства. Так, наприклад, нещодавно внесено зміни до законодавства Російської Федерації про громадянство, згідно з якими отримати російське громадянство у спрощеному порядку можуть іноземці, які є носіями російської мови, а така умова натуралізації, як відмова від попереднього громадянства, може й не виконуватися, якщо зробити це неможливо через незалежні від особи причини. Цілком зрозуміло, що ці норми адресовані передусім громадянам України з охопленого війною Донбасу, які шукали притулку в сусідній державі.

Таким чином, будь-які зміни законодавства України про громадянство мають враховувати наявність численних груп населення, інтереси яких вони можуть зачепити, а також вимагають зваженої оцінки здобутків і втрат для безпеки держави, ними зумовлених. Законодавче врегулювання відповідного питання має бути належним чином опрацьоване, до його підготовки необхідно залучити провідних фахівців-юристів, міжнародників, представників громадянського суспільства, діаспор та трудових мігрантів. Українцям важливим є широке громадське обговорення можливих змін, їх експертиза з боку міжнародних організацій.

Пропозиції, які подано до Верховної Ради, такої експертизи та обговорення не проходили й закономірно викликали різку реакцію українців, які проживають за кордоном, їхніх організацій. Зокрема, із заявою з цього приводу виступила Українська всесвітня координаційна рада (УВКР), що об'єднує українські організації у світі та в Україні. Запропоновані зміни названі в ній «шкідливими і небезпечними» [6].

Поспішність опрацювання законотворчих пропозицій виявилася в тому, що запропоновані механізми їх застосування є малореалістичними. По-перше, незрозумілими є процедури визначення добровільності набуття громадянства іншої держави. Зокрема, у президентському законопроекті ознакою добровільності названо участь у виборах, виконання прав та обов'язків громадянина іноземної держави, використання іноземного паспорта під час перетину кордону

України. Проте інформацію щодо участі в голосуванні чи виконанні обов'язків громадянина Україна може отримати лише від зарубіжної держави і залежно від готовності цієї держави її надати. Сумнівно, щоб суверенні держави надавали персональну інформацію про своїх громадян, навіть тих, які водночас залишаються громадянами України. По-друге, «витік» такої інформації може використовуватися як засіб маніпуляції.

Варто нагадати ситуацію 2011 р., коли відповідно до змін конституції Угорщини було дозволено подвійне громадянство, а також надано право на угорське громадянство угорцям, які проживають за межами країни, у т. ч. на Закарпатті. СБУ намагалася проводити «профілактичні» бесіди з громадянами, які зверталися до консульства Угорщини в Ужгороді з питань громадянства, чим викликала різкі протести як організацій угорців Закарпаття, так і деяких угорських політиків. Тодішній віце-прем'єр уряду Угорщини заявив про стурбованість подіями на Закарпатті і про те, що Угорщина зберігатиме в таємниці списки закордонних угорців, які отримали угорське громадянство. Щоб уникнути ускладнень, етнічним угорцям було запропоновано подавати документи про відновлення угорського громадянства не до дипломатичних представництв у країнах проживання, а на території Угорщини, до будь-якої мерії чи сільради, лише перетнувши кордон [7].

Але спробуємо уявити, що уряди Угорщини, Румунії, Болгарії, Греції, які надають громадянство етнічним угорцям, румунам, болгарам, грекам, котрі проживають в Україні, оприлюднять відомості про них, і на цій підставі люди будуть позбавлені громадянства України. Це означатиме, що в низці стратегічно важливих прикордонних регіонів країни, де численними є представники національних меншин, більшість населення становитимуть іноземці.

Принагідно зазначимо, що наявність у країні великої кількості іноземців, тобто осіб, належним чином не пов'язаних із державою проживання, у міжнародній практиці є вагомим аргументом для запровадження інституту подвійного громадянства. Наприклад, у Німеччині, яка традиційно мала один із найбільш суворих законів про громадянство, його перегляд почався під тиском тієї обставини, що

в країні проживали 8 млн іноземців (10 % населення), з яких третина – понад 20 років, а половина – понад 10 років залишалися негромадянами. Причому щороку чисельність іноземців зростала на 100 тис. осіб унаслідок народжуваності в їхніх сім'ях [8]. Сьогодні країна допускає подвійне громадянство, у ній налічується 4,5 млн осіб, які мають і німецьке, й іноземне громадянство, передусім Туреччини, Польщі, Росії тощо. За офіційними даними, 80 % натуралізованих у Німеччині громадян України мають подвійне громадянство, а це близько 100 тис. осіб [9].

Нереальність процедур позбавлення біпатридів громадянства України – не єдина причина, з якої запропоновані зміни здаються дискусійним. По-перше, варто нагадати, що згідно зі статтею 25 Конституції України громадянин України не може бути позбавлений громадянства. Крім того, стаття 22 Основного Закону твердить, що конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані; при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. По-друге, Європейська конвенція про громадянство, стороною якої є Україна, передбачає низку випадків, коли подвійне громадянство має допускатися. Винятки стосуються народження у змішаних шлюбах дітей та автоматичного набуття одним із подружжя громадянства чоловіка/дружини. Терпимість до другого громадянства передбачено також, якщо позбутися його неможливо або невинувато складно.

Варто також зазначити, що Конвенція однозначно стверджує, що «громадяни держави-учасниці, які мають інше громадянство, мають на території держави-учасниці, в якій вони проживають, такі самі права та обов'язки, як і інші громадяни цієї держави-учасниці» (стаття 17) [10]. Тобто законопроекти, згідно з якими санкції проти біпатридів стосуватимуться передусім народних депутатів і високопосадовців, обмежуватимуть права на обіймання певних посад, суперечать цій нормі. Наведемо приклад Молдови, де норми про визнання подвійного громадянства і заборону біпатридам обіймати державні посади, внесені до законодавства у 2007 р., у 2009 р. було скасовано відповідно до рішення Європейського суду з прав людини, який визнав неприйнятним обмеження виборчого права на підставі

наявності додаткового громадянства [11]. Отже, перш ніж ухвалювати відповідні обмеження, необхідно підготувати доказову базу щодо загроз безпеці, які зумовлені подвійним громадянством.

На завершення треба зазначити, що в умовах глобалізації, дедалі більшої інтернаціоналізації економіки, політики, культури чисельність осіб із двома, а то й більше громадянствами зростає, з чим не можна не рахуватися. Водночас змінюється ставлення до подвійного/множинного громадянства з боку держав та їх об'єднань, політиків і суспільства. Якщо раніше воно сприймалося як аномалія, то нині все частіше трактується як об'єктивне явище, уникнути якого неможливо. Більшість країн світу наразі визнає або принаймні не заперечує подвійного громадянства в певних випадках.

Більше того, дедалі частіше подвійне/множинне громадянство розглядається як інструмент державного менеджменту. У країнах, які приймають мігрантів, воно є засобом інтеграції іноземців, а в країнах походження – заохочення мігрантів до участі в економічному та політичному житті на батьківщині, використання міграції в інтересах розвитку.

Це не означає, що подвійне громадянство не викликає серйозних застережень. Багато країн його й досі не сприймають. Вони позбавляють громадянства осіб, які набули громадянство іншої держави (подекуди це відбувається автоматично, подекуди – в результаті певних процедур), відмова від попереднього громадянства залишається умовою натуралізації.

Критика подвійного громадянства базується передусім на його сприйнятті як загрози суспільній єдності. Адже громадянство не обмежується правовими відносинами між особою та державою, а є засобом згуртування суспільства на основі політичних, соціальних, символічних зв'язків. Для України, яка веде неоголошену війну, актуальні також побоювання, що подвійне громадянство становить загрозу безпеці, підживлює сепаратизм та зазіхання недружніх сусідів на суверенну територію держави.

Неоднозначним подвійне громадянство є й із позиції окремої особи. З одного боку, його наявність розширює можливості, проте з іншого – обмежує права громадянина на дипломатичний захист за кордоном у разі його перебування

на території країни, де він набув додаткового громадянства.

Унаслідок цього ставлення до подвійного громадянства в українському суспільстві амбівалентне, що вимагає від політиків вкрай обережного і продуманого втручання у регулювання цього питання. Законодавчі зміни, які назріли, мають забезпечити надійний баланс між інтересами держави та її громадян, виключити можливість обмеження прав людини та дискримінації, а головне – забезпечити захист національної безпеки, а не спровокувати виникнення нових небезпек.

Ураховуючи суспільний запит на антикорупційні дії та посилення контролю за діяльністю високопосадовців, заходи проти подвійного громадянства доцільно спрямувати проти осіб, які користуються владою, мають доступ до розподілу бюджетних коштів, до державної таємниці, а не проти пересічних громадян. Крім політичного, таке міркування має й цілком практичні мотиви: наявність другого громадянства в обмеженого кола осіб можна перевірити, однак виявити всіх біпатридів серед мільйонів громадян України неможливо, витрачати на це сили та кошти – нераціонально.

За нинішньої військово-політичної ситуації особливу увагу необхідно звернути на випадки подвійного громадянства внаслідок набуття громадянства країни-агресора. Це можна зробити, зокрема, за прикладом Латвії, яка з 2013 р.

дозволяє зберігати латвійське громадянство особам, які набули громадянство країн – членів ЄС, Європейської асоціації вільної торгівлі, НАТО, а також Австралії, Бразилії, Нової Зеландії.

Вивчення зарубіжного досвіду, активізація досліджень у сфері громадянства, і не лише із застосуванням юридичного та політологічного, а й соціально-економічного підходу, може допомогти в пошуку оптимальних для України рішень.

Крім удосконалення законодавства, необхідно проводити наполегливу пропагандистську роботу, інформувати населення про потенційні труднощі і проблеми, які можуть виникнути в осіб із множинним громадянством у сфері оподаткування, виконання військового обов'язку тощо.

Забезпечення належного функціонування безвізового режиму поїздок до ЄС, безперешкодний доступ до отримання біометричних паспортів, безпроблемне функціонування пунктів пропуску на кордоні, як і активізація захисту інтересів громадян України, які живуть і працюють у зарубіжних державах, сприятимуть зменшенню привабливості додаткового громадянства для громадян України. Однак найбільш дієвим засобом проти набуття українцями ще й іншого громадянства є, безумовно, успіх реформ та побудова правової соціальної держави на Батьківщині.

Список використаних джерел

1. Інститут подвійного громадянства як регулятор впливу на стан національної безпеки України [Електронний ресурс] / С.В. Дрьомов. – К. : НІСД, 2017. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Dryumov-d3082.pdf>
2. Більше половини закарпатців – за інститут подвійного громадянства на законодавчому рівні, – опитування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mukachevo.net/ua/news/view/103472>
3. Республіка, якої немає. Як живеться українській громаді в Придністров'ї [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/9267-respublika-yakoyi-nemaye-yak-zhivetsya-ukrayinskij-gromadi-v-pridnistrovyi.html
4. Eurostat. Acquisition of citizenship by age group, sex and former citizenship [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=migr_acq&lang=en
5. Множинне громадянство та захист прав закордонних українців / В. Москалу, В. Трюхан, І. Решетняк. – Київ – Женева, 2017.
6. Заява Української Всесвітньої Координаційної Ради з приводу внесення змін в Закон «Про громадянство в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uvkr.org/statments/10675>
7. Україна–Угорщина: скільки коштує подвійне громадянство? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://wartime.org.ua/888-ukrayina-ugorschina-sklki-koshtuye-podyvne-gromadyanstvo.html>
8. Fücks R. Citizenship and Migration: The Debate Surrounding Dual Citizenship in Germany // Rede; Heinrich Boll Stiftung. – 2000. – April.

9. Naujoks D. Dual citizenship. The discourse on ethnic and political boundary-making in Germany // *Focus migration*. – 2009. – November. – № 14.
10. Європейська конвенція про громадянство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_004
11. Конституционный суд : Постановление Республики Молдова от 11.12.2014 г. № 31 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lex.justice.md/ru/364781/>

References

1. Dromov, S.V. (2017). Instytut podviinoho hromadianstva yak rehuliator vplyvu na stan natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Institute of dual citizenship as a regulator of influence on the state of national security of Ukraine]. Kyiv: NISD. *niss.gov.ua*. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Dryemov-d3082.pdf> [in Ukrainian].
2. Bilshe polovyny zakarpattsiv – za instytut podviinoho hromadianstva na zakonodavchomu rivni, – opytuvannia [More than half of Transcarpathians – for the institution of dual citizenship at the legislative level, the poll]. (n. d.). *mukachevo.net*. Retrieved from <http://www.mukachevo.net/ua/news/view/103472> [in Ukrainian].
3. Respublika, yakoi nemaie. Yak zhyvetsia ukrainskii hromadi v Prydnistrovi [Republic which does not exist. How does the Ukrainian community live in Transnistria]. (n. d.). *religion.in.ua*. Retrieved from http://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/9267-respublika-yakoyi-nemaye-yak-zhivetsya-ukrayinskij-gromadi-v-pridnistrovyi.html [in Ukrainian].
4. Eurostat. Acquisition of citizenship by age group, sex and former citizenshiphttp. (n. d.). *appsso.eurostat.ec.europa.eu*. Retrieved from http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=migr_acq&lang=en [in English].
5. Moskalu, V., Triukhan, V., & Reshetnyak, I. (2017). *Mnozhyne hromadianstvo ta zakhyst prav zakordonnykh ukraintsiv [Multiple citizenship and protection of the rights of foreign Ukrainians]*. Kyiv – Geneva: Global Ukraine [in Ukrainian].
6. Zaiava Ukrainskoi Vsesvitnoi Koordynatsiinoi Rady z pryvodu vnesennia zmin v Zakon «Pro hromadianstvo v Ukraini» [Statement by the Ukrainian World Coordinating Council on the introduction of amendments to the Law «On Citizenship in Ukraine»]. (n. d.). *uvkr.org*. Retrieved from <http://www.uvkr.org/statments/10675> [in Ukrainian].
7. Ukraina–Uhorshchyna: skilky koshtuie podviine hromadianstvo? [Ukraine–Hungary: How much does dual citizenship cost?]. (n. d.). *wartime.org.ua*. Retrieved from <http://wartime.org.ua/888-ukrayina-ugorschina-sklki-koshtuye-podvyne-gromadyanstvo.html> [in Ukrainian].
8. Fücks, R. (2000). Citizenship and Migration: The Debate Surrounding Dual Citizenship in Germany. Rede, Heinrich Boll Stiftung [in English].
9. Naujoks, D. (2009). Dual citizenship. The discourse on ethnic and political boundary-making in Germany. *Focus migration*, 14.
10. Konventsiiia pro hromadianstvo [The European Convention on Nationality]. (n. d.). *zakon5.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_004 [In Ukrainian].
11. Konstitutsyonniy sud: Postanovlenie Respubliki Moldova ot 11 decabria 2014 goda № 31 [The Resolution of the Republic of Moldova Constitutional Court from 2014, December 11 № 31]. (n. d.). *lex.justice.md*. Retrieved from <http://lex.justice.md/ru/364781/> [in Russian].